

POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS FILOSOFIJA

Tomas Lagūnavičius

*POSTLIBERALIOS
DEMOKRATIJOS
FILOSOFIJA*

Knygos autorius Tomas Lagūnavičius

ISBN 978-609-8349-80-1

2026

Turinys

Ivadas	8
I DALIS	
Liberalios demokratijos filosofiniai pagrindai ir jų krizė	11
Postliberalios demokratijos sąvoka	12
Postfoundacionalizmas ir politinis subjektas	13
Populizmas ir postliberalizmas	14
Postliberalios demokratijos modeliai	15
Filosofinė analizė	16
Kritika	17
Ateities perspektyvos	18
Išvados	19
Pabaiga	20
II DALIS	
Ivadas	22
I SKYRIUS. LIBERALIOS DEMOKRATIJOS FILOSOFINIAI PAGRINDAI IR JŲ VIDINĖS ĮTAMPOS	
1.1. Liberalizmo genezė: nuo ankstyvosios modernybės iki politinės doktrinos	25
1.2. Liberalios demokratijos sintezė	26
1.3. Pagrindiniai principai	27
1.4. Liberalios demokratijos normatyvinės prielaidos	28
1.5. Vidinės įtampos	29
1.6. Liberalios demokratijos krizės pradmenys	30
1.7. Skyriaus apibendrinimas	31
II SKYRIUS. LIBERALIOS DEMOKRATIJOS KRIZĖ: STRUKTŪRINĖS TRANSFORMACIJOS IR LEGITIMUMO EROZIJA	
2.1. Krizės samprata: tarp cikliškumo ir struktūrinio lūžio	32
2.2. Ekonominė dimensija: neoliberalizmo pasekmės	33
2.3. Politinio atstovavimo krizė	34
2.4. Viešosios sferos fragmentacija	35
2.5. Globalizacija ir suvereniteto transformacija	36
2.6. Populizmo iškilimas kaip simptomas	37
2.7. Technokratijos ir depolitizacijos problema	38
2.8. Kultūrinė dimensija: tapatybės politika	39

2.9. Legitimumo krizė	40
2.10. Skyriaus apibendrinimas	41
III SKYRIUS. POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS TEORINĖ ARTIKULIACIJA: KONCEPCIJOS, KRYPTYS IR FILOSOFINIAI PAGRINDAI	
3.1. Nuo krizės diagnozės prie teorinės rekonstrukcijos	42
3.2. Postliberalizmo apibrėžimo problema	43
3.3. Postfoundacionalizmas ir politinės tvarkos nepastovumas	44
3.4. Agonistinė demokratija: konfliktas kaip norma	45
3.5. Komunitaristinė kritika ir bendruomenės sugrįžimas	46
3.6. Postneoliberalizmas: ekonominės tvarkos transformacija	47
3.7. „Resilience“ paradigma ir adaptacinė politika	48
3.8. Populizmas kaip postliberalios artikuliacijos forma	49
3.9. Postliberalios demokratijos ontologija	50
3.10. Normatyvinės implikacijos	51
3.11. Skyriaus apibendrinimas	52
IV SKYRIUS. POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS MODELIAI: EMPIRINĖS KONFIGURACIJOS IR PRAKTINĖS REALIZACIJOS	
4.1. Nuo teorijos prie praktikos	53
4.2. Postneoliberalios demokratijos modelis (Lotynų Amerika)	54
4.3. Neliberalios demokratijos modelis (Vidurio ir Rytų Europa)	55
4.4. Radikalios demokratijos modelis	56
4.5. „Resilience“ (atsparumo) modelis	57
4.6. Technokratinis-postliberalus modelis	58
4.7. Hibridiniai modeliai	59
4.8. Lyginamoji analizė	60
4.9. Empirinės analizės reikšmė	61
4.10. Skyriaus apibendrinimas	62
V SKYRIUS. POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS NORMATYVINĖ ANALIZĖ: ETINĖS RIBOS, GALIMYBĖS IR DILEMOS	
5.1. Nuo aprašymo prie vertinimo	63
5.2. Demokratijos normatyviniai kriterijai	64
5.3. Laisvės transformacija	65
5.4. Lygybės klausimas	67
5.5. Dalyvavimas ir politinė agentūra	68
5.6. Legitimumo problema	69
5.7. Autoritarizmo rizika	70
5.8. Solidarumo ir bendruomenės problema	71
5.9. Universalumo ir partikuliarumo dilema	72
5.10. Normatyvinė sintezė	73
5.11. Skyriaus apibendrinimas	74

VI SKYRIUS. DEMOKRATIJOS ATEITIES TRAJEKTORIJOS: SCENARIJAI POSTLIBERALIOS TRANSFORMACIJOS KONTEKSTE

6.1. Ateities neapibrėžtumai kaip teorinė problema	75
6.2. Reformuoto liberalizmo scenarijus	76
6.3. Hibridinės postliberalios demokratijos scenarijus	77
6.4. Neliberalios demokratijos konsolidacija	78
6.5. Radikalios demokratijos plėtra	79
6.6. Technokratinio valdymo dominavimas	80
6.7. Skaitmeninės demokratijos transformacija	81
6.8. Demokratijos fragmentacija	82
6.9. Normatyvinis scenarijų įvertinimas	83
6.10. Skyriaus apibendrinimas	84
6.11. Pereinamasis komentaras	85

VII SKYRIUS. IŠVADOS: POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS FILOSOFINĖ REIKŠMĖ IR POLITINĖS MODERNYBĖS RIBA

7.1. Sugrįžimas prie pagrindinio klausimo	86
7.2. Liberalios demokratijos ribos	87
7.3. Postliberalizmas kaip refleksyvus projektas	88
7.4. Filosofinė transformacija	89
7.5. Normatyvinė įtampa	90
7.6. Rizikos ir pavojai	91
7.7. Demokratijos ateitis: tarp atvirumo ir neapibrėžtumo	92
7.8. Postliberalioji demokratija kaip klausimas	93
7.9. Baigiamoji refleksija	94
7.10. Galutinė išvada	95
7.11. Epilogas	96

VIII SKYRIUS. EPILOGAS IR IŠPLĖSTINĖ LITERATŪROS APŽVALGA

8.1. Epilogas: demokratija po savęs	97
8.2. Postliberalizmas kaip metodas, o ne ideologija	98
8.3. Politinės vaizduotės klausimas	99
8.4. Atvira pabaiga	100
8.5. Baigiamoji pastaba	101
Pabaiga	102
Literatūra	103

Ivadas

XX a. pabaigoje vyravusi tezė apie liberalios demokratijos triumfą, kurią išgarsino Francis Fukuyama veikale *The End of History and the Last Man*, skelbė, kad liberalioji demokratija yra galutinis politinės evoliucijos etapas. Po Šaltojo karo žlugus alternatyvioms ideologinėms sistemoms, atrodė, jog rinkos ekonomika, žmogaus teisės ir parlamentinė demokratija tapo universaliu civilizaciniu modeliu, neturinčiu rimtų konkurentų. Liberalioji tvarka buvo suvokiama ne tik kaip efektyviausia politinė sistema, bet ir kaip normatyvinis horizontas, į kurį neišvengiamai juda modernios visuomenės.

Tačiau XXI a. pradžioje ši tezė vis dažniau kvestionuojama. Globalizacijos sukelta ekonominė nelygybė, vidurinėsios klasės silpnėjimas, politinė poliarizacija, technologinių korporacijų galios augimas, migracijos krizės, populizmo iškilimas ir demokratinų institucijų erozija paskatino naują intelektualinę ir politinę refleksiją apie liberalizmo ribas. Daugelis autorių pradėjo kelti klausimą, ar liberalioji demokratija iš tiesų pajėgi užtikrinti socialinį solidarumą, politinį stabilumą ir bendrojo gėrio viziją.

Šiame kontekste formuojasi postliberalizmo idėja. Postliberalizmas nėra vientisa ideologija ar nuosekli politinė doktrina. Tai veikiau platus filosofinių, politinių ir kultūrinių kritikų laukas, vienijamas siekio peržengti klasikinio liberalizmo prielaidas. Postliberalioji mintis kritikuoja pernelyg individualistinę žmogaus sampratą, rinkos autonomizavimą, neutralios valstybės idealą bei politikos redukvimą į procedūrinį valdymą.

Postliberalioje paradigmoje iš naujo keliami fundamentalūs politinės filosofijos klausimai:

koks yra individo ir bendruomenės santykis;

kokios yra valstybės atsakomybės ribos ekonominiame ir socialiniame gyvenime;

kuo grindžiama demokratinės valdžios legitimacija;

kas šiandien gali būti laikomas politiniu subjektu;

kaip suderinti laisvę, solidarumą ir kolektyvinę tapatybę.

Skirtingos postliberalizmo kryptys į šiuos klausimus atsako nevienodai. Vieni autoriai akcentuoja bendruomeniškumo ir pilietinės dorybės svarbą, kiti – ekonominio suvereniteto atkūrimą, kultūrinės tapatybės apsaugą ar demokratijos revitalizaciją. Nepaisant skirtumų, daugumą jų vienija įsitikinimas, kad liberalizmo pažadas apie neutralų, racionalų ir universaliai priimtą politinį pasaulį susiduria su gilėjančia legitimacijos krize.

Ši knyga siekia filosofiskai analizuoti postliberalios demokratijos prielaidas, vidines įtampas ir galimas politines formas. Joje postliberalizmas nagrinėjamas ne kaip vienadienė politinė reakcija, bet kaip platesnis civilizacinis poslinkis, kylantis iš modernios liberalios tvarkos transformacijų. Knygos tikslas – parodyti, kad postliberalioji paradigma nėra vien liberalizmo neigimas; ji taip pat yra bandymas permąstyti demokratiją po liberalizmo hegemonijos epochos.

I DALIS

Liberalios demokratijos Filosofiniai pagrindai ir jų krizė

Liberalioji demokratija remiasi trimis kertiniais principais:

1. Individualizmas – individas kaip pirminis politinis vienetas,
2. Teisinė valstybė – valdžios ribojimas teisės normomis,
3. Atstovaujamoji demokratija – politinė valdžia legitimuojama rinkimais.

Šiuos principus plėtojo tokie mąstytojai kaip John Rawls ir Jürgen Habermas.

Tačiau šiuolaikinėje kritikoje pabrėžiami struktūriniai liberalizmo trūkumai:

1. Ekonominė nelygybė silpnina politinę lygybę,
2. Socialinės sanglaudos erozija mažina pilietinį pasitikėjimą,
3. Technokratinis valdymas atitolina piliečius nuo sprendimų.

Šios tendencijos leidžia kalbėti apie „liberalios demokratijos krizę“, o kai kurie autoriai net apie jos „pabaigą“.

Postliberalios demokratijos sąvoka

Postliberalioji demokratija nėra vien tik „antiliberalizmas“. Tai veikiau transformacinė paradigma, kuri:

1. peržengia liberalizmo ontologiją,
2. kritikuoja autonominio individo sampratą,
3. akcentuoja santykinį, socialiai įsišaknijusį subjektą.

Pagal David Chandler interpretaciją, postliberalioji demokratija susijusi su „resilience“ (atsparumo) paradigma, kuri keičia politinio veikimo logiką.

Tačiau ši paradigma kritikuojama, nes ji:

1. silpnina kolektyvinės valios idėją,
2. marginalizuoja reprezentaciją,
3. mažina deliberatyvinės demokratijos svarbą.

Postfoundacionalizmas ir politinis subjektas

Svarbi postliberalios teorijos kryptis yra postfoundacionalizmas, kurį plėtojo Chantal Mouffe.

Jos veikale *The Democratic Paradox* teigiama, kad:

1. demokratija visada grindžiama konfliktais,
2. „tauta“ nėra objektyvi realybė, o politinė konstrukcija,
3. konsensusas yra laikinas hegemoninis rezultatas.

Tai reiškia, kad postliberalioje demokratijoje:

1. konfliktas nėra patologija, o būtina sąlyga,
2. politinė tapatybė yra nuolat kuriama,
3. populizmas gali būti laikomas demokratijos dalimi, o ne jos išsigimimu.

Populizmas ir postliberalizmas

Populizmas dažnai interpretuojamas kaip pereinamoji forma tarp liberalios ir postliberalios demokratijos.

Pagal Takis S. Pappas, populizmas gali būti suvokiamas kaip „demokratinis neliberalizmas“.

Populizmo funkcijos:

1. mobilizuoti marginalizuotas grupes,
2. išryškinti elitų ir visuomenės konfliktą,
3. perkonstruoti politinę bendruomenę.

Kai kurie autoriai net teigia, kad populizmas gali stiprinti demokratiją tam tikromis sąlygomis.

Postliberalios demokratijos modeliai

1. Postneoliberalus modelis (Lotynų Amerika)

Jonas Wolff analizuoja Bolivijos atvejį kaip postliberalios demokratijos formą, kur:

1. stiprinama valstybės intervencija,
2. pripažįstamos kolektyvinės teisės,
3. išplečiama demokratijos samprata už rinkimų ribų.

2. Resilience modelis

1. orientuotas į adaptaciją, o ne kontrolę,
2. mažina normatyvinį demokratijos turinį.

3. Radikalios demokratijos modelis

1. grindžiamas agonistine politika (Mouffe),
2. pripažįsta nuolatinį konfliktą kaip normą.

Filosofinė analizė

Postliberalioji demokratija keičia keturias esmines filosofines prielaidas:

1. Ontologija

Liberalizmas → autonominis individas,

Postliberalizmas → santykinis, socialiai konstruojamas subjektas.

2. Epistemologija

Liberalizmas → racionalus konsensusas,

Postliberalizmas → diskursyvinė hegemonija.

3. Politinė etika

Liberalizmas → neutralumas,

Postliberalizmas → vertybinis konfliktas.

4. Valstybės vaidmuo

Liberalizmas → minimalus,

Postliberalizmas → aktyvus, koordinuojantis.

Kritika

Postliberalioji demokratija susiduria su keliomis rimtomis problemomis:

1. Normatyvinis neapibrėžtumas – nėra aiškaus modelio,
2. Autoritarizmo rizika – kolektyvinės valios pabrėžimas gali silpninti teises,
3. Agentūros silpnėjimas – kai kurios teorijos mažina individo vaidmenį.

Ateities perspektyvos

Galimos trys trajektorijos:

1. Reformuotas liberalizmas.
2. Hibridinė postliberali demokratija.
3. Autoritarinis neliberalizmas.

Philippe Schmitter jau XX a. pabaigoje kėlė klausimą, ar demokratija taps „postliberali“. () Šiandien šis klausimas tampa empirine realybe.

Išvados

Postliberalioji demokratija nėra vieninga sistema, o veikiau:

1. teorinė refleksija apie liberalizmo ribas,
2. bandymas atkurti demokratijos socialinį turinį,
3. reakcija į globalizacijos ir neoliberalizmo pasekmes.

Ji kelia fundamentalią filosofinę dilemą:

ar demokratija gali išlikti liberalios formos ribose, ar jai būtina transformacija?

Pabaiga

Postliberalioji demokratija nėra galutinis atsakymas – tai klausimas.

Klausimas apie tai, kas yra politinė bendruomenė XXI amžiuje.

II DALIS

IVADAS

XXI amžiaus pradžia žymi ne tiek naujos politinės santvarkos įsitvirtinimą, kiek gilėjančią senosios – liberalios demokratijos – refleksiją ir krizę. Po Šaltojo karo pabaigos vyravęs optimizmas, grindžiamas prielaida, kad liberalioji demokratija yra universali ir galutinė politinės organizacijos forma, šiandien atrodo pernelyg supaprastintas. Globalūs ekonominiai sukrėtimai, auganti socialinė nelygybė, politinio atstovavimo krizė, populizmo iškilimas ir spartūs technologiniai pokyčiai iš esmės transformuoja politinės tikrovės struktūrą. Demokratija, ilgą laiką suvokta kaip stabilus ir savaime legitimus politinis modelis, vis dažniau susiduria su klausimais, kurie paliečia pačius jos pagrindus.

Šios transformacijos neapsiriboja vien instituciniais ar procedūriniais pokyčiais. Jos kelia fundamentalius filosofinius klausimus apie demokratijos prigimtį ir jos ateitį: kas šiandien yra politinis subjektas? Kokiu pagrindu grindžiama politinė legitimacija? Ar įmanoma suderinti individualią laisvę su kolektyvine valia? Ar liberalizmo normatyvinė struktūra tebėra adekvati šiuolaikinėms socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms realijoms? Šie klausimai rodo, kad susiduriame ne tik su laikiniais politiniais sunkumais, bet ir su gilesniu paradigminiu virsmu.

Liberalioji demokratija ilgą laiką buvo suvokiama kaip savireguliuojanti sistema, gebanti suderinti skirtingus interesus per institucinį balansą, teisinę valstybę ir rinkimų mechanizmus. Tačiau praktinė politinė tikrovė rodo, kad ši sistema vis dažniau susiduria su vidiniais prieštaravimais: formali politinė lygybė egzistuoja kartu su augančia materialine nelygybe; piliečių dalyvavimas silpnėja, nors demokratinės procedūros išlieka; viešojo sfera fragmentuojasi, o bendrojo gėrio samprata nyksta; reikšmingi politiniai sprendimai perkeliami į technokratinės ar transnacionalines institucijas, kurios dažnai tolsta nuo demokratinės kontrolės.

Šios tendencijos leidžia kalbėti ne tik apie liberalios demokratijos krizę, bet ir apie struktūrinį perėjimą – situaciją, kurioje tradicinės liberalizmo kategorijos nebepakankamai aprašo šiuolaikinę politinę tikrovę. Būtent šiame kontekste atsiranda postliberalios demokratijos samprata. Šioje knygoje ji suprantama ne kaip užbaigta teorinė sistema ar vienalytė ideologija, bet kaip besiformuojanti intelektinė ir politinė paradigma, siekianti permąstyti demokratijos formas po liberalizmo dominavimo epochos.

Svarbu pabrėžti, kad postliberalizmas nėra vien liberalizmo neigimas ar grįžimas prie priešliberalinių politinių modelių. Greičiau tai yra refleksyvus bandymas peržengti liberalizmo individualistinę ontologiją, iš naujo apmąstyti bendruomenės ir solidarumo reikšmę, atkurti politinės galios ir atsakomybės ryšį bei pripažinti konfliktą kaip neatsiejamą demokratinio proceso dimensiją. Postliberalioji demokratija siekia suprasti, kaip demokratija gali išlikti gyvybinga pasaulyje, kuriame socialiniai ryšiai silpnėja, ekonominė galia koncentruojasi, o politinės tapatybės tampa vis fragmentiškesnės.

Postliberalizmas iškyla skirtinguose intelektiniuose kontekstuose – politinėje filosofijoje, sociologijoje, ekonominėje teorijoje ir viešojoje politikoje. Todėl jis nėra homogeniškas reiškiny. Vieni autoriai jį sieja su radikaliąja demokratija ir agonistine politika, kiti – su komunitaristine bendruomenės samprata, dar kiti – su postneoliberaline ekonomine kritika ar tam tikromis konservatyvios minties formomis. Ši teorinė įvairovė nėra trūkumas; priešingai, ji rodo, kad susiduriame su paradigminiu pokyčiu, kuriame senosios politinės kategorijos nebeužtikrina pakankamo teorinio aiškumo.

Postliberalios demokratijos idėja remiasi keliomis svarbiomis XX–XXI amžiaus filosofinėmis kryptimis. Poststruktūralizmas dekonstruoja liberalizmo prielaidas apie stabilų subjektą, racionalumą ir objektyvią tiesą, parodydamas, kad politinė tapatybė yra diskursyviai konstruojama. Komunitarizmas kritikuoja liberalų individualizmą ir pabrėžia, kad individas visuomet egzistuoja socialinių santykių, tradicijų ir bendruomeninių praktikų kontekste. Kritinė teorija analizuoja galios struktūras ir ideologinius mechanizmus, atskleisdama, kaip formali lygybė gali maskuoti realias ekonomines ir socialines nelygybes. Tuo tarpu radikalosios demokratijos teorijos akcentuoja konfliktą, pluralizmą ir hegemonijos procesus kaip neišvengiamas demokratinio gyvenimo sąlygas.

Šios teorinės tradicijos sudaro intelektinį pagrindą postliberalios demokratijos sampratai, tačiau jos raida grindžiama ne vien filosofinėmis refleksijomis. Ją formuoja ir konkretūs empiriniai procesai: globalizacijos poveikis nacionalinėms valstybėms, finansinio kapitalizmo dominavimas, skaitmeninių technologijų įtaka viešajai sferai, naujų socialinių judėjimų atsiradimas bei mažėjantis politinis pasitikėjimas institucijomis. Šie procesai transformuoja pačią politinės galios struktūrą – valstybė nebėra vienintelis valdžios centras, o piliečiai vis dažniau veikia fragmentuotose, tinklinėse ir medijuotose erdvėse.

Šios knygos tikslas – suformuluoti nuoseklią postliberalios demokratijos filosofinę analizę. Joje siekiama išanalizuoti liberalios demokratijos teorinius pagrindus ir jų ribas, apibrėžti postliberalios demokratijos sąvoką, ištirti skirtingas postliberalizmo kryptis bei įvertinti jų normatyvines ir politines implikacijas. Kartu bus mėginama nustatyti galimas demokratijos raidos trajektorijas XXI amžiuje.

Knygoje taikomas tarpdisciplininis metodas, jungiantis politinę filosofiją, sociologinę analizę, diskurso analizę ir lyginamąją politinę teoriją. Analizė yra tiek deskriptyvinė, tiek normatyvinė: siekiama ne tik aprašyti šiuolaikinės politinės tendencijas, bet ir įvertinti jų filosofinę reikšmę bei pasekmes demokratijos ateičiai.

Struktūriškai knyga suskirstyta į kelias dalis. Pirmojoje nagrinėjami liberalios demokratijos teoriniai pagrindai ir jos istorinė raida. Antrojoje analizuojamos šiuolaikinės krizės formos – ekonominės, politinės ir kultūrinės. Trečiojoje aptariamos pagrindinės postliberalizmo teorijos ir jų intelektualinės ištakos. Ketvirtuojoje dalyje tiriami empiriniai postliberalios transformacijos modeliai, o penktojoje pateikiama normatyvinė analizė bei svarstomi galimi demokratijos ateities scenarijai. Tokiu būdu knyga siekia pereiti nuo krizės diagnozės prie teorinės rekonstrukcijos.

Centrinė šios knygos tezė yra ta, kad postliberalioji demokratija nėra liberalios demokratijos pabaiga, bet jos transformacija. Ši transformacija reikalauja iš naujo apmąstyti politinės bendruomenės, galios ir laisvės santykį. Demokratijos ateitis priklauso ne nuo grįžimo prie „gryno“ liberalizmo, bet nuo gebėjimo integruoti socialinį solidarumą, politinį konfliktą, kolektyvinę tapatybę ir ekonominį teisingumą į naujas demokratinio gyvenimo formas.

Todėl postliberalios demokratijos klausimas nėra periferinis ar laikinas reiškiny. Tai – vienas svarbiausių šiuolaikinės politinės filosofijos iššukių. Ši knyga kviečia skaitytoją ne tik analizuoti dabartines demokratijos transformacijas, bet ir kritiškai permąstyti pačios demokratijos galimybes ateityje. Ji nesiekia pateikti galutinio atsakymo; priešingai, jos tikslas yra išplėsti politinės vaizduotės ribas ir atverti naujas mąstymo apie demokratiją galimybes.

I SKYRIUS

LIBERALIOS DEMOKRATIJOS FILOSOFINIAI PAGRINDAI IR JŲ VIDINĖS ĮTAMPOS

1.1. Liberalizmo genezė: nuo ankstyvosios modernybės iki politinės doktrinos

Liberalios demokratijos ištakos glūdi ankstyvosios modernybės filosofijoje, kurioje buvo siekiama išsilaivinti iš feodalinės hierarchijos, religinio autoriteto dominavimo ir absoliutinės monarchijos. Liberalizmas iš pradžių nebuvo demokratinė doktrina – veikiau tai buvo projektas, skirtas apriboti valdžią ir apsaugoti individą nuo politinės prievartos.

Klasikiniai mąstytojai, tokie kaip John Locke, suformulavo pagrindinę liberalizmo idėją: individas turi prigimtines teises – gyvybę, laisvę ir nuosavybę. Valstybės legitimumas kyla iš jos gebėjimo šias teises apsaugoti.

Vėlesni autoriai, kaip John Stuart Mill, išplėtojo laisvės sampratą, pabrėždami saviraškos, nuomonės ir individualaus pasirinkimo svarbą.

Taigi liberalizmo esmė nuo pat pradžių buvo:

1. individo autonomijos pripažinimas;
2. valdžios ribojimas;
3. teisės viršenybė.

Demokratija į šį projektą buvo integruota vėliau, kaip mechanizmas užtikrinti valdžios atskaitomybę.

1.2. Liberalios demokratijos sintezė

Liberalioji demokratija yra dviejų skirtingų tradicijų – liberalizmo ir demokratijos – kompromisinė sintezė.

Liberalizmas akcentuoja:

1. individualias teises;
2. mažumos apsaugą;
3. valdžios ribojimą.

Demokratija akcentuoja:

1. daugumos valdžią;
2. kolektyvinę savivaldą;
3. politinę lygybę.

Ši sintezė yra įtempta. Kaip pažymėjo Chantal Mouffe, tarp liberalizmo ir demokratijos egzistuoja „paradoksalus santykis“: pirmasis siekia riboti valdžią, antrasis – ją įgyvendinti.

Ši įtampa nėra anomalija – ji yra struktūrinė liberalios demokratijos savybė.

1.3. Pagrindiniai principai

1.3.1. Individualizmas

Liberalioji demokratija remiasi prielaida, kad individas yra pirminis moralinis ir politinis vienetasis. Ši prielaida suponuoja:

1. individo prioritetą prieš bendruomenę;
2. pasirinkimo laisvę kaip aukščiausią vertybę;
3. neutralios valstybės idealą.

Tačiau ši samprata sulaukė kritikos, ypač iš komunitaristų, kurie teigia, kad individas neegzistuoja be socialinių ryšių.

1.3.2. Teisinė valstybė

Teisinės valstybės principas reiškia, kad:

1. valdžia yra apribota teisės normomis;
2. visi piliečiai yra lygūs prieš įstatymą;
3. egzistuoja nepriklausoma teismų sistema.

Šis principas yra esminis liberalios demokratijos stabilumo garantas. Tačiau praktikoje jis dažnai susiduria su politinės galios ir ekonominės įtakos spaudimu.

1.3.3. Atstovaujamoji demokratija

Moderniose visuomenėse tiesioginė demokratija yra sunkiai įgyvendinama, todėl dominuoja atstovaujamoji sistema.

Pagal Joseph Schumpeter, demokratija yra procedūrinė sistema, kurioje politiniai lyderiai konkuruoja dėl rinkėjų balsų.

Ši minimalistinė demokratijos samprata leidžia efektyviai organizuoti valdžią, tačiau:

1. riboja piliečių dalyvavimą;
2. paverčia politiką elitų konkurencijos arena;
3. silpnina kolektyvinės valios idėją.

1.4. Liberalios demokratijos normatyvinės prielaidos

Liberalioji demokratija remiasi keliomis esminėmis normatyvinėmis prielaidomis:

1. Racionalumas – piliečiai geba priimti informuotus sprendimus;
2. Konsensusas – konfliktai gali būti išspręsti dialogo būdu;
3. Neutralumas – valstybė neturi privileijuoti tam tikrų vertybių;
4. Progresas – visuomenė juda link didesnės laisvės ir lygybės.

Šias prielaidas sistemingai plėtojo Jürgen Habermas savo deliberatyvinės demokratijos teorijoje.

Tačiau šios prielaidos vis dažniau kvestionuojamos:

1. racionalumas ribotas (informacinės burbulai, dezinformacija);
2. konsensusas ne visada įmanomas;
3. neutralumas gali maskuoti galios struktūras;
4. progresas nėra linijinis.

1.5. Vidinės įtampos

Liberalioji demokratija iš prigimties yra konfliktinė sistema. Galima išskirti kelias pagrindines įtampas:

1.5.1. Laisvė vs. lygybė

Ekonominė laisvė gali didinti nelygybę, kuri savo ruožtu silpnina politinę lygybę.

1.5.2. Individas vs. bendruomenė

Per didelis individualizmas gali ardyti socialinę sanglaudą.

1.5.3. Procedūra vs. turinys

Demokratinės procedūros gali egzistuoti be realaus demokratinio turinio.

1.5.4. Nacionalinė valstybė vs. globalizacija

Globalios rinkos ir institucijos riboja nacionalinių demokratijų autonomiją.

Šios įtampos nėra atsitiktinės – jos rodo, kad liberalioji demokratija yra nuolat balansuojanti sistema.

1.6. Liberalios demokratijos krizės pradmenys

XXI amžiuje šios įtampos įgauna sisteminį pobūdį:

1. rinkėjų pasitikėjimas institucijomis mažėja;
2. politinės partijos praranda reprezentacinę funkciją;
3. viešoji sfera fragmentuojasi;
4. stiprėja populistiniai judėjimai.

Kaip pažymėjo Francis Fukuyama, liberalioji demokratija susiduria su „politine stagnacija“ ir legitimumo krize.

1.7. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje parodyta, kad liberalioji demokratija:

1. turi galias filosofines šaknis;
2. remiasi sudėtinga liberalizmo ir demokratijos sinteze;
3. yra grindžiama normatyvinėmis prielaidomis, kurios šiandien vis labiau kvestionuojamos;
4. susiduria su vidinėmis įtampomis, kurios virsta sisteminėmis krizėmis.

Būtent šios krizės sudaro prielaidas postliberalios demokratijos atsiradimui.

II SKYRIUS

LIBERALIOS DEMOKRATIJOS KRIZĖ: STRUKTŪRINĖS TRANSFORMACIJOS IR LEGITIMUMO EROZIJA

2.1. Krizės samprata: tarp cikliško ir struktūrinio lūžio

Demokratinės sistemos visais laikais patirdavo krizes, tačiau ne kiekviena krizė reiškia paradigminį lūžį. Todėl pirmiausia būtina konceptualiai atskirti:

1. **ciklines krizes** – laikinas, sistemos viduje išsprendžiamas disfunkcijas;
2. **struktūrinės krizes** – giluminius pokyčius, kurie keičia pačios sistemos logiką.

Šiame skyriuje ginama tezė, kad šiuolaikinė liberalios demokratijos krizė yra struktūrinė. Tai reiškia, kad problema slypi ne atskiruose institutuose ar politiniuose sprendimuose, bet pačiose liberalizmo prielaidose.

Kaip pažymi Colin Crouch, mes gyvename „postdemokratijos“ sąlygomis – formaliai demokratinės institucijos išlieka, tačiau reali politinė galia vis labiau koncentruojasi siaurame elite.

2.2. Ekonominė dimensija: neoliberalizmo pasekmės

Vienas svarbiausių liberalios demokratijos destabilizacijos veiksnių yra neoliberalios ekonomikos modelio dominavimas.

Nuo XX a. pabaigos įsigalėjęs neoliberalizmas:

1. sumažino valstybės vaidmenį ekonomikoje;
2. išplėtė rinkos logiką į socialines sferas;
3. padidino kapitalo mobilumą;
4. susilpnino darbo kolektyvines galias.

Šiuos procesus analizavo David Harvey, teigdamas, kad neoliberalizmas sukūrė naują klasinių santykių struktūrą, kurioje turto koncentracija pasiekė precedento neturinčius mastus.

Ekonominės nelygybės augimas turi tiesioginių politinių pasekmių:

1. mažėja socialinis mobilumas;
2. silpnėja pasitikėjimas institucijomis;
3. didėja politinis radikalizmas.

Todėl ekonominė krizė virsta demokratijos krize.

2.3. Politinio atstovavimo krizė

Atstovaujamoji demokratija susiduria su vis didėjančiu legitimumo deficitu.

Pagrindinės problemos:

1. politinės partijos praranda ideologinį identitetą;
2. rinkimai tampa technine procedūra, o ne politinės valios išraiška;
3. piliečių dalyvavimas mažėja;
4. politinė klasė atsiskiria nuo visuomenės.

Peter Mair savo veikale *Ruling the Void* teigia, kad partijos vis labiau orientuojasi į valstybę, o ne į piliečius, todėl atsiranda „tuščios demokratijos“ fenomenas.

Ši situacija sukuria vakuumą, kurį užpildo populistiniai judėjimai.

2.4. Viešosios sferos fragmentacija

Klasikinė liberalios demokratijos teorija remiasi prielaida, kad egzistuoja racionali viešoji sfera, kurioje piliečiai diskutuoja ir formuoja nuomonę.

Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje ši prielaida tampa problematiška.

Pagal Jürgen Habermas, viešoji sfera turėtų būti grindžiama argumentuota diskusija. Tačiau realybėje:

1. skaitmeninės platformos fragmentuoja informacinę erdvę;
2. algoritmai kuria „informacinius burbulus“;
3. emocijos ir identitetas dažnai nustelbia racionalumą;
4. dezinformacija tampa sisteminiu reiškiniu.

Rezultatas – ne bendras diskursas, o paralelinės realybės.

2.5. Globalizacija ir suvereniteto transformacija

Globalizacija iš esmės pakeitė valstybės vaidmenį.

1. ekonominiai sprendimai perkeliama į tarptautines institucijas;
2. nacionalinės vyriausybės praranda kontrolę finansų rinkose;
3. politinė atsakomybė išskaidoma.

Tai sukuria vadinamąjį „demokratinį deficitą“: piliečiai nebeturi realios įtakos sprendimams, kurie juos tiesiogiai veikia.

Dani Rodrik suformulavo „politikos trilemą“: neįmanoma vienu metu turėti:

1. giliai integruotos globalios ekonomikos;
2. nacionalinio suvereniteto;
3. demokratijos.

Tenka rinktis du iš trijų.

2.6. Populizmo iškilimas kaip simptomas

Populizmas dažnai interpretuojamas kaip demokratijos patologija, tačiau šiame kontekste jis veikiau yra krizės simptomas.

Pagal Cas Mudde, populizmas remiasi priešprieša tarp „grynos tautos“ ir „korumpuoto elito“.

Populizmo augimo priežastys:

1. ekonominis nesaugumas;
2. kultūrinis nesaugumas;
3. politinės reprezentacijos trūkumas;
4. globalizacijos sukelti pokyčiai.

Svarbu pabrėžti, kad populizmas:

1. atskleidžia realias problemas;
2. mobilizuoja politiškai pasyvias grupes;
3. tačiau gali kelti grėsmę liberaliosioms institucijoms.

Todėl jis yra ambivalentiškas reiškinys.

2.7. Technokratijos ir depolitizacijos problema

Kita svarbi tendencija yra politikos depolitizacija.

Sprendimai vis dažniau:

1. perduodami ekspertams;
2. grindžiami techniniais kriterijais;
3. išimami iš demokratinės diskusijos.

Tai ypač akivaizdu finansų, monetarinės politikos ir reguliavimo srityse.

Kaip pažymi Wolfgang Streeck, demokratija ir kapitalizmas vis labiau konfliktuoja, o sprendimai priimami „už uždarytų durų“.

Depolitizacija:

1. mažina piliečių įsitraukimą;
2. silpnina demokratinę kontrolę;
3. stiprina nepasitikėjimą sistema.

2.8. Kultūrinė dimensija: tapatybės politika

Šiuolaikinė politika vis labiau orientuojasi į tapatybės klausimus:

1. etninę;
2. religinę;
3. lytinę;
4. nacionalinę.

Tai keičia politinio konflikto pobūdį:

1. nuo ekonominių interesų → prie kultūrinių konfliktų;
2. nuo klasės → prie tapatybės.

Šią transformaciją analizavo Nancy Fraser, teigdama, kad šiuolaikinė politika balansuoja tarp „perskirstymo“ ir „pripažinimo“.

Tačiau šis poslinkis gali:

1. fragmentuoti visuomenę;
2. silpninti solidarumą;
3. apsunkinti bendrų sprendimų paiešką.

2.9. *Legitimumo krizė*

Visos aptartos tendencijos susilieja į vieną fundamentalią problemą – legitimumo krizę.

Legitimumas reiškia ne tik teisėtumą, bet ir visuomenės pripažinimą, kad sistema yra teisinga ir pagrįsta.

Šiuolaikinėje liberalioje demokratijoje:

1. mažėja pasitikėjimas valdžia;
2. piliečiai jaučiasi neatsovaujami;
3. institucijos praranda autoritetą.

Tai sukuria pavojingą situaciją, kurioje:

1. demokratinės procedūros išlieka;
2. tačiau jų turinys ištuštėja.

2.10. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje parodyta, kad liberalios demokratijos krizė yra:

1. daugiadimensinė (ekonominė, politinė, kultūrinė);
2. struktūrinė (paliečianti pačius pagrindus);
3. gilėjanti (o ne laikina).

Pagrindinės išvados:

1. neoliberalizmas destabilizuoja socialinį pagrindą;
2. atstovavimo sistema praranda legitimumą;
3. viešoji sfera fragmentuojasi;
4. globalizacija riboja demokratiją;
5. populizmas tampa sisteminė jėga;
6. technokratija silpnina politinę kontrolę.

Šios tendencijos sudaro prielaidas naujoms politinėms formoms.

III SKYRIUS

POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS TEORINĖ ARTIKULIACIJA: KONCEPCIJOS, KRYPTYS IR FILOSOFINIAI PAGRINDAI

3.1. Nuo krizės diagnozės prie teorinės rekonstrukcijos

Ankstesniame skyriuje nustatyta, kad liberalios demokratijos krizė nėra paviršinis ar laikinas reiškiny. Ji paliečia pačius normatyvinius ir ontologinius šios sistemos pagrindus. Todėl nei institucinės reformos, nei techniniai sprendimai nėra pakankami.

Šiame kontekste postliberalioji demokratija atsiranda kaip bandymas:

1. rekonstruoti politinę teoriją;
2. peržengti liberalizmo ribas;
3. pasiūlyti alternatyvias demokratijos formas.

Svarbu pabrėžti, kad postliberalizmas nėra vieninga teorija. Tai – konceptualinė erdvė, kurioje susikerta skirtingos intelektualinės tradicijos.

3.2. Postliberalizmo apibrėžimo problema

Postliberalios demokratijos sąvoka yra daugiareikšmė ir dažnai vartojama skirtingomis prasmėmis.

Galima išskirti tris pagrindinius jos vartojimo būdus:

3.2.1. Kritinis (negatyvus) apibrėžimas

Postliberalizmas suprantamas kaip liberalizmo kritika:

1. individualizmo atmetimas;
2. rinkos dominavimo kritika;
3. neutralios valstybės idėjos kvestionavimas.

3.2.2. Transformacinis (pereinamasis) apibrėžimas

Postliberalizmas suvokiamas kaip pereinamoji stadija tarp liberalios demokratijos ir naujų politinių formų.

3.2.3. Normatyvinis (pozityvus) apibrėžimas

Postliberalizmas siekia sukurti alternatyvų politinį modelį, grindžiamą:

1. bendruomeniškumu;
2. solidarumu;
3. kolektyvine atsakomybe;
4. aktyvesniu valstybės vaidmeniu.

3.3. Postfoundacionalizmas ir politinės tvarkos nepastovumas

Viena svarbiausių teorinių postliberalizmo krypčių yra postfoundacionalizmas.

Šią kryptį plėtojo Chantal Mouffe ir Ernesto Laclau.

Pagrindinės idėjos:

1. nėra galutinio, objektyvaus politinio pagrindo;
2. socialinė tvarka yra kontingentiška (atsitiktinė);
3. politinės tapatybės yra konstruojamos diskurso būdu;
4. hegemonija yra laikinas dominavimo rezultatas.

Tai reiškia, kad demokratija negali būti grindžiama stabiliais, universaliais principais – ji visada yra atvira ir konfliktiška.

3.4. Agonistinė demokratija: konfliktas kaip norma

Remdamasi postfoundacionalizmu, Chantal Mouffe suformulavo agonistinės demokratijos teoriją.

Ji teigia, kad:

1. konfliktas yra neišvengiamas;
2. tikslas nėra konsensusas, bet konfliktų institucionalizavimas;
3. oponentai turi būti laikomi „legitimiais priešais“, o ne priešais, kuriuos reikia sunaikinti.

Ši teorija radikaliai prieštarauja deliberatyvinės demokratijos modeliui, kurį plėtojo Jürgen Habermas.

Agonistinė demokratija:

1. pripažįsta politinę įtampą;
2. skatina pluralizmą;
3. tačiau kelia klausimą, kaip išvengti konflikto eskalacijos.

3.5. Komunitaristinė kritika ir bendruomenės sugrįžimas

Postliberalizmo teorijoje svarbi vieta tenka komunitarizmui.

Tokie mąstytojai kaip Michael Sandel kritikuoja liberalų individualizmą, teigdami, kad:

1. individas nėra autonomiškas;
2. moralinės vertybės kyla iš bendruomenės;
3. neutralumas yra iliuzija.

Komunitaristinė perspektyva siūlo:

1. stiprinti socialinius ryšius;
2. pabrėžti pilietinę atsakomybę;
3. atkurti bendrojo gėrio idėją.

Tačiau kritikai pažymi, kad per didelis bendruomenės akcentavimas gali riboti individualias laisves.

3.6. Postneoliberalizmas: ekonominės tvarkos transformacija

Postliberalioji demokratija neatsiejama nuo ekonominės kritikos.

David Harvey ir kiti autoriai teigia, kad neoliberalizmas:

1. destabilizavo socialinę struktūrą;
2. padidino nelygybę;
3. susilpnino demokratinę kontrolę.

Postneoliberalizmas siūlo:

1. stipresnę valstybės vaidmenį;
2. socialinės apsaugos stiprinimą;
3. ekonominį perskirstymą;
4. kolektyvinių interesų gynimą.

Tai reiškia, kad demokratijos transformacija yra neatsiejama nuo ekonominės transformacijos.

3.7. „Resilience“ paradigma ir adaptacinė politika

Naujesnė postliberalizmo kryptis siejama su „atsparumo“ (resilience) paradigma.

Pagal David Chandler, šiuolaikinė politika vis labiau orientuojasi ne į kontrolę, o į adaptaciją.

Pagrindiniai bruožai:

1. decentralizuotas valdymas;
2. saviorganizacija;
3. vietinių bendruomenių stiprinimas;
4. lankstumas vietoj stabilumo.

Tačiau ši paradigma kelia problemų:

1. gali silpninti politinę atsakomybę;
2. perkelia riziką individams;
3. mažina kolektyvinės veiklos svarbą.

3.8. Populizmas kaip postliberalios artikuliacijos forma

Populizmas gali būti interpretuojamas kaip praktinė postliberalizmo išraiška.

Pagal Ernesto Laclau, populizmas yra politinės artikuliacijos būdas, kuris:

1. sukuria „liaudies“ tapatybę;
2. sujungia skirtingus reikalavimus;
3. mobilizuoja kolektyvinę valią.

Tai reiškia, kad populizmas nėra tik ideologija – tai politinė logika.

Tačiau jis turi dvi puses:

1. gali stiprinti demokratiją;
2. bet taip pat gali ją destabilizuoti.

3.9. Postliberalios demokratijos ontologija

Apibendrinant galima išskirti pagrindinius ontologinius pokyčius:

3.9.1. Subjektas

Liberalizmas → autonominis individas.

Postliberalizmas → santykinis, diskursyviai konstruojamas subjektas.

3.9.2. Tvarka

Liberalizmas → stabilus institucinės tvarkos modelis.

Postliberalizmas → nuolat kintanti, kontingentiška tvarka.

3.9.3. Politika

Liberalizmas → interesų derinimas.

Postliberalizmas → konfliktų artikuliacija.

3.9.4. Galia

Liberalizmas → ribojama ir decentralizuota.

Postliberalizmas → diskursyvi ir hegemoninė.

3.10. Normatyvinės implikacijos

Postliberalioji demokratija kelia esminius normatyvinius klausimus:

1. ar įmanoma demokratija be universalių principų?
2. kaip suderinti konfliktą ir stabilumą?
3. kiek valstybė gali kištis į ekonomiką?
4. kur yra ribos tarp bendruomenės ir individo?

Šie klausimai neturi vienareikšmių atsakymų, tačiau jie rodo, kad demokratijos teorija įžengia į naują etapą.

3.11. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje parodyta, kad postliberalioji demokratija:

1. yra daugiakryptė teorinė paradigma;
2. remiasi postfoundacionalizmu, komunitarizmu ir kritine teorija;
3. pabrėžia konfliktą, bendruomenę ir ekonominę teisingumą;
4. siūlo alternatyvą liberalios demokratijos riboms.

Tačiau ji taip pat:

1. susiduria su normatyviniu neapibrėžtumu;
2. kelia naujų rizikų;
3. reikalauja tolesnės teorinės analizės.

IV SKYRIUS

POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS MODELIAI: EMPIRINĖS KONFIGŪRACIJOS IR PRAKTINĖS REALIZACIJOS

4.1. Nuo teorijos prie praktikos

Postliberalios demokratijos teorinė artikuliacija, aptarta ankstesniame skyriuje, įgyja konkrečią reikšmę tik tada, kai yra susiejama su empirinėmis politinėmis formomis. Šiuolaikiniame pasaulyje galime stebėti įvairias politines sistemas, kurios vienaip ar kitaip nutolsta nuo klasikinio liberalios demokratijos modelio.

Šios sistemos nėra identiškos, tačiau jas vienija bendri bruožai:

1. liberalizmo principų transformacija arba atmetimas;
2. stipresnis valstybės vaidmuo;
3. kolektyvinės tapatybės akcentavimas;
4. alternatyvios legitimumo formos.

Šiame skyriuje nagrinėjami pagrindiniai postliberalios demokratijos modeliai.

4.2. Postneoliberalios demokratijos modelis (Lotynų Amerika)

Vienas ryškiausių postliberalios demokratijos pavyzdžių aptinkamas Lotynų Amerikoje, ypač tokiose šalyse kaip Bolivija, Ekvadoras ar Venesuela.

Šiuos procesus analizavo Jonas Wolff, kuris apibrėžė juos kaip „postneoliberalią transformaciją“.

Pagrindiniai bruožai:

1. valstybės vaidmens stiprinimas ekonomikoje;
2. socialinių programų plėtra;
3. konstitucinės reformos;
4. vietinių (indigeninių) bendruomenių teisių pripažinimas.

Šiose sistemose demokratija išplečiama už formalių procedūrų ribų, įtraukiant:

1. dalyvaujamąsias praktikas;
2. kolektyvines teises;
3. alternatyvias politinės reprezentacijos formas.

Tačiau kritikai pažymi:

1. valdžios koncentracijos riziką;
2. institucijų silpnėjimą;
3. politinės opozicijos ribojimą.

4.3. Neliberalios demokratijos modelis (Vidurio ir Rytų Europa)

Kitas svarbus modelis yra vadinamoji „neliberali demokratija“, kuri išryškėjo Vidurio ir Rytų Europoje.

Šią sąvoką išpopuliarino Viktor Orbán, apibūdindamas politinę kryptį, kuri:

1. išlaiko rinkimus;
2. bet riboja liberalias institucijas;
3. pabrėžia nacionalinę tapatybę;
4. stiprina vykdomąją valdžią.

Pagrindiniai bruožai:

1. teismų nepriklausomumo silpninimas;
2. žiniasklaidos kontrolė;
3. nevyriausybių organizacijų ribojimas;
4. kultūrinio konservatyvumo akcentavimas.

Šis modelis rodo, kad demokratija gali egzistuoti be stiprių liberalinių garantijų.

Tačiau kyla klausimas: ar tokia sistema vis dar yra demokratija, ar jau pereina į autoritarizmą?

4.4. Radikalios demokratijos modelis

Radikalios demokratijos modelis nėra susietas su konkrečia valstybe, bet pasireiškia socialiniuose judėjimuose ir politinėse iniciatyvose.

Remiantis Chantal Mouffe ir Ernesto Laclau, šis modelis:

1. siekia išplėsti demokratiją į visas socialines sferas;
2. pabrėžia konfliktą ir hegemoniją;
3. mobilizuoja kolektyvinę valią.

Pavyzdžiai:

1. naujos kairiosios partijos Europoje;
2. protestų judėjimai;
3. dalyvaujamojo biudžeto iniciatyvos.

Šis modelis:

1. stiprina piliečių įsitraukimą;
2. tačiau gali būti nestabilus ir fragmentuotas.

4.5. „Resilience“ (atsparumo) modelis

Naujausia postliberalios politikos forma siejama su „atsparumo“ paradigma.

Pagal David Chandler, ši paradigma:

1. orientuojasi į adaptaciją prie krizių;
2. decentralizuoja valdžią;
3. skatina saviorganizaciją.

Pagrindiniai bruožai:

1. lankstūs valdymo mechanizmai;
2. vietos bendruomenių svarba;
3. mažesnis valstybės centralizmas;
4. dėmesys rizikos valdymui.

Tačiau ši paradigma:

1. gali depolitizuoti sprendimus;
2. perkelti atsakomybę individams;
3. silpninti kolektyvinę politiką.

4.6. Technokratinis-postliberalus modelis

Kai kuriose valstybėse pastebima tendencija jungti technokratinį valdymą su ribota demokratija.

Šis modelis pasižymi:

1. ekspertų dominavimu;
2. politinių sprendimų depolitizacija;
3. ribotu piliečių dalyvavimu;
4. stabilumo prioritetu.

Šią tendenciją analizavo Wolfgang Streeck, pabrėždamas, kad kapitalizmo logika vis labiau dominuoja demokratijos atžvilgiu.

4.7. Hibridiniai modeliai

Svarbu pažymėti, kad realybėje retai egzistuoja „gryni“ modeliai. Dauguma valstybių pasižymi hibridinėmis formomis, kurios jungia:

1. liberalias institucijas;
2. neliberalias praktikas;
3. populistinius elementus;
4. technokratinus sprendimus.

Šios hibridinės sistemos yra:

1. dinamiškos;
2. nestabilios;
3. sunkiai klasifikuojamos.

Jos atspindi pereinamąjį laikotarpį tarp skirtingų politinių paradigų.

4.8. Lyginamoji analizė

Galima išskirti pagrindinius modelių skirtumus:

Modelis	Demokratijos pobūdis	Liberalizmo vaidmuo	Rizikos
Postneoliberalus	Išplėstas, socialinis	Ribotas	Autoritarizmas
Neliberalus	Procedūrinis	Silpnas	Demokratijos erozija
Radikalus	Konfliktinis	Kritikuojamas	Nestabilumas
Resilience	Adaptacinis	Transformuotas	Depolitizacija
Technokratinis	Ribotas	Instrumentinis	Elitizmas

Ši įvairovė rodo, kad postliberalizmas nėra vienas kelias – tai skirtingų trajektorijų rinkinys.

4.9. *Empirinės analizės reikšmė*

Empiriniai modeliai leidžia:

1. patikrinti teorinės prielaidas;
2. identifikuoti realias tendencijas;
3. įvertinti rizikas ir galimybes.

Jie taip pat parodo, kad postliberalizmas:

1. nėra vien akademinė konstrukcija;
2. jau egzistuoja politinėje praktikoje;
3. dar nėra stabilizavęsis.

4.10. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje parodyta, kad postliberalioji demokratija pasireiškia įvairiomis formomis:

1. Lotynų Amerikos postneoliberalizmas;
2. Vidurio Europos neliberalizmas;
3. radikalios demokratijos judėjimai;
4. atsparumo paradigma;
5. technokratinės sistemos.

Pagrindinės išvados:

1. nėra vieno universalaus modelio;
2. visos formos susiduria su rimtomis rizikomis;
3. postliberalizmas yra pereinamasis reiškinys.

V SKYRIUS
POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS NORMATYVINĖ
ANALIZĖ:
ETINĖS RIBOS, GALIMYBĖS IR DILEMOS

5.1. Nuo aprašymo prie vertinimo

Iki šiol knygoje postliberalioji demokratija buvo nagrinėjama kaip teorinis ir empirinis fenomenas. Tačiau bet kokia politinė teorija neišvengiamai kelia normatyvinius klausimus: ar ši sistema yra teisinga? ar ji pageidautina? kokiomis sąlygomis ji gali būti legitiimi?

Šiame skyriuje pereinama prie vertinimo lygmens. Tikslas – ne tik aprašyti postliberalios demokratijos formas, bet ir kritiškai įvertinti jų filosofines bei etines implikacijas.

5.2. Demokratijos normatyviniai kriterijai

Norint įvertinti postliberalios demokratijos modelius, būtina apibrėžti pačios demokratijos normatyvinius kriterijus.

Klasikinėje teorijoje galima išskirti keturis pagrindinius kriterijus:

1. Laisvė – individo autonomija ir teisės;
2. Lygybė – politinė ir, tam tikru mastu, socialinė lygybė;
3. Dalyvavimas – piliečių įsitraukimas į sprendimų priėmimą;
4. Legitimumas – valdžios pripažinimas kaip teisėtos.

Šiuos kriterijus plėtojo tokie autoriai kaip John Rawls, kuris akcentavo teisingumo kaip sąžiningumo principą, ir Jürgen Habermas, kuris pabrėžė deliberatyvinį legitimumą.

Postliberalioji demokratija šiuos kriterijus ne paneigia, o perinterpretuoja.

5.3. Laisvės transformacija

Liberalioje tradicijoje laisvė dažniausiai suprantama kaip:

1. neigiama laisvė (laisvė nuo kišimosi);
2. individualus pasirinkimas;
3. autonomija.

Postliberalioje perspektyvoje laisvė įgauna kitokį pobūdį:

1. ji suvokiama kaip socialiai sąlygota;
2. priklausoma nuo ekonominių ir kultūrinių sąlygų;
3. susieta su kolektyvinėmis struktūromis.

Kaip pažymi Isaiah Berlin, skirtumas tarp neigiamos ir teigiamos laisvės yra esminis. Postliberalizmas linksta prie teigiamos laisvės sampratos.

Tačiau tai kelia pavojų:

1. valstybės paternalizmui;
2. laisvės apribojimui kolektyvinio gėrio vardu.

5.4. Lygybės klausimas

Postliberalioji demokratija stipriai akcentuoja lygybės svarbą, ypač ekonominę.

Thomas Piketty parodė, kad kapitalizmo sąlygomis nelygybė turi tendenciją augti, jei nėra aktyvios redistribucijos.

Todėl postliberalizmas siūlo:

1. progresinę mokesčių sistemą;
2. socialinių paslaugų plėtrą;
3. ekonominį reguliavimą.

Tačiau iškyla dilema:

1. kiek lygybės galima siekti nepažeidžiant laisvės?
2. ar ekonominė lygybė gali būti primesta be demokratinio sutarimo?

5.5. Dalyvavimas ir politinė agentūra

Postliberalioji demokratija dažnai siekia išplėsti piliečių dalyvavimą:

1. dalyvaujamas biudžetas;
2. vietos bendruomenių iniciatyvos;
3. tiesioginės demokratijos elementai.

Tai atitinka Carole Pateman dalyvaujamąsios demokratijos idėjas.

Tačiau praktikoje:

1. dalyvavimas gali būti nelygus;
2. aktyviausi tampa privilegijuoti;
3. sprendimų priėmimas gali tapti neefektyvus.

Todėl iškyla klausimas: ar daugiau dalyvavimo visada reiškia daugiau demokratijos?

5.6. Legitimumo problema

Postliberalioji demokratija siekia atkurti legitimumą, tačiau pati susiduria su jo problema.

Liberalioje tradicijoje legitimumas grindžiamas:

1. procedūromis;
2. teisės viršenybe;
3. konsensusu.

Postliberalizmas siūlo alternatyvas:

1. kolektyvinę tapatybę;
2. socialinį teisingumą;
3. politinę mobilizaciją.

Tačiau, kaip pabrėžia Chantal Mouffe, konsensusas yra laikinas ir visada ginčytinas.

Tai reiškia, kad legitimumas tampa:

1. dinamiškas;
2. nuolat kvestionuojamas;
3. priklausomas nuo galios santykių.

5.7. Autoritarizmo rizika

Vienas rimčiausių postliberalios demokratijos iššūkių yra autoritarizmo pavojus.

Kai:

1. kolektyvinė valia iškeliamą aukščiau individualių teisių;
2. valstybės galia plečiama;
3. opozicija silpninama;

atsiranda rizika, kad demokratija pereis į neliberalią ar net autoritarinę formą.

Istorija rodo, kad:

1. net ir demokratiniai judėjimai gali tapti autoritariniai;
2. legitimumas gali būti naudojamas kaip galios įrankis.

Todėl būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp:

1. kolektyvinės valios;
2. individualių teisių.

5.8. Solidarumo ir bendruomenės problema

Postliberalizmas siekia atkurti solidarumą, kuris buvo susilpnintas liberalizmo individualizmo.

Tačiau solidarumas:

1. negali būti priverstinis;
2. priklauso nuo kultūrinių ir istorinių veiksnių;
3. gali būti ekskliuzyvus (ribojantis „kitus“).

Émile Durkheim skyrė mechaninį ir organinį solidarumą, parodydamas, kad moderniose visuomenėse solidarumas tampa sudėtingesnis.

Todėl postliberalioji demokratija turi spręsti klausimą:
kaip sukurti solidarumą pluralistinėje visuomenėje?

5.9. Universalumo ir partikuliarumo dilema

Liberalizmas remiasi universaliomis teisėmis. Postliberalizmas dažnai akcentuoja partikuliarumą:

1. kultūrinius skirtumus;
2. tapatybes;
3. vietines tradicijas.

Tai sukuria įtampą:

1. tarp universalių principų ir vietinių vertybių;
2. tarp žmogaus teisių ir kultūrinio relativizmo.

Ši dilema neturi lengvo sprendimo, tačiau ji yra esminė šiuolaikinės politinės filosofijos problema.

5.10. Normatyvinė sintezė

Apibendrinant galima teigti, kad postliberalioji demokratija:

1. siekia išplėsti demokratiją;
2. tačiau susiduria su naujomis rizikomis;
3. reikalauja subtilios pusiausvyros.

Galima išskirti tris pagrindines normatyvines kryptis:

1. Reformistinė – koreguoti liberalizmą;
2. Transformacinė – kurti naują modelį;
3. Kritinė – nuolat reflektuoti ir kvestionuoti.

5.11. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje parodyta, kad postliberalioji demokratija:

1. perinterpretuoja pagrindines demokratijos vertybes;
2. kelia naujas etines dilemas;
3. neturi vienareikšmio normatyvinio pagrindo.

Pagrindinės įžvalgos:

1. laisvė tampa socialiai sąlygota;
2. lygybė įgauna centrinę reikšmę;
3. dalyvavimas plečiamas, bet komplikuojamas;
4. legitimumas tampa nestabilus;
5. autoritarizmo rizika išlieka reali.

VI SKYRIUS

DEMOKRATIJOS ATEITIES TRAJEKTORIJOS: SCENARIJAI POSTLIBERALIOS TRANSFORMACIJOS KONTEKSTE

6.1. Ateities neapibrėžtumas kaip teorinė problema

Šiuolaikinė politinė teorija vis dažniau susiduria su neapibrėžtumo problema. Jei ankstesniais laikotarpiais buvo galima kalbėti apie aiškesnes istorines kryptis ar teleologinius modelius, šiandien demokratijos raida atrodo fragmentuota, daugialypė ir iš esmės atvira.

Postliberalios demokratijos kontekste tai reiškia, kad negalime kalbėti apie vieną neišvengiamą ateitį. Vietoj to turime svarstyti skirtingus galimus scenarijus – alternatyvias trajektorijas, kurios priklauso nuo politinių, ekonominių ir kultūrinių veiksnių sąveikos.

Šiame skyriuje pateikiami pagrindiniai demokratijos raidos scenarijai.

6.2. Reformuoto liberalizmo scenarijus

Pirmasis scenarijus numato ne liberalios demokratijos pabaigą, o jos transformaciją iš vidaus. Ši kryptis siejama su tokiais autoriais kaip John Rawls ir Jürgen Habermas, kurie teigia, kad liberalizmas turi pakankamai resursų savireformai.

Pagrindinės kryptys:

1. socialinės valstybės stiprinimas;
2. ekonominės nelygybės mažinimas;
3. deliberatyvinės demokratijos plėtra;
4. institucijų skaidrumo didinimas.

Šio scenarijaus prielaida – kad krizė yra koreguojama, o ne struktūrinė.

Tačiau problema ta, kad:

1. reformos gali būti per lėtos;
2. politinė valia gali būti nepakankama;
3. globalios struktūros riboja nacionalinius sprendimus.

6.3. Hibridinės postliberalios demokratijos scenarijus

Antrasis scenarijus numato mišrių politinių formų įsitvirtinimą.

Šiose sistemose:

1. išlaikomos demokratinės procedūros;
2. tačiau transformuojami liberalūs principai;
3. derinami skirtingi valdymo modeliai.

Tokias tendencijas analizavo Colin Crouch, kalbėdamas apie „postdemokratiją“.

Pagrindiniai bruožai:

1. rinkimai išlieka, bet jų reikšmė mažėja;
2. stiprėja vykdomoji valdžia;
3. politinis dalyvavimas fragmentuojasi;
4. technologijos keičia valdymo formas.

Šis scenarijus yra bene realistiškiausias, nes jis jau vyksta daugelyje valstybių.

6.4. Neliberalios demokratijos konsolidacija

Trečiasis scenarijus numato neliberalios demokratijos stabilizaciją.

Pagal Fareed Zakaria, neliberali demokratija gali būti:

1. politiškai legitimi;
2. tačiau ribojanti teises;
3. orientuota į daugumos valią.

Pagrindinės tendencijos:

1. nacionalizmo stiprėjimas;
2. kultūrinio identiteto politika;
3. institucijų centralizacija;
4. opozicijos silpninimas.

Šis modelis gali būti stabilus trumpuoju laikotarpiu, tačiau ilginiui:

1. kyla autoritarizmo pavojus;
2. silpnėja teisinė valstybė;
3. mažėja politinė įvairovė.

6.5. Radikalios demokratijos plėtra

Ketvirtasis scenarijus numato demokratijos radikalizaciją.

Remiantis Chantal Mouffe, ši kryptis siekia:

1. išplėsti demokratiją į ekonominę sferą;
2. stiprinti piliečių dalyvavimą;
3. legitimuoti konfliktą kaip politinę normą.

Galimos formos:

1. dalyvaujamoji demokratija;
2. socialiniai judėjimai;
3. decentralizuotos politinės struktūros.

Tačiau šis scenarijus susiduria su iššūkiais:

1. koordinacijos problema;
2. politinio stabilumo trūkumas;
3. sprendimų efektyvumo klausimas.

6.6. Technokratinio valdymo dominavimas

Penktasis scenarijus numato technokratijos stiprėjimą.

Ši tendencija jau matoma:

1. centrinių bankų nepriklausomume;
2. reguliavimo institucijose;
3. tarptautinėse organizacijose.

Kaip pažymi Wolfgang Streeck, demokratija gali būti palaipsniui pakeista „rinkos valdymu“.

Pagrindinės savybės:

1. sprendimų depolitizacija;
2. ekspertų dominavimas;
3. efektyvumo prioritetas;
4. piliečių vaidmens mažėjimas.

Šis scenarijus kelia rimtą legitimumo problemą.

6.7. Skaitmeninės demokratijos transformacija

Technologijų raida atveria naują scenarijų – skaitmeninę demokratiją.

Pagrindiniai elementai:

1. e-demokratija;
2. tiesioginis piliečių dalyvavimas per platformas;
3. dirbtinio intelekto naudojimas sprendimų priėmimo;
4. duomenų analizė politikoje.

Tačiau ši transformacija yra ambivalentiška:

Galimybės:

1. didesnis dalyvavimas;
2. greitesnis sprendimų priėmimas;
3. informacijos prieinamumas.

Rizikos:

1. privatumo pažeidimai;
2. manipuliacija informacija;
3. technologinė nelygybė.

6.8. Demokratijos fragmentacija

Kitas galimas scenarijus – demokratijos fragmentacija.

Šiuo atveju:

1. nelieta vieningo modelio;
2. skirtingos šalys vystosi skirtingomis kryptimis;
3. globali demokratijos idėja silpnėja.

Tai gali lemti:

1. geopolitiniai konfliktai;
2. kultūriniai skirtumai;
3. ekonominė nelygybė tarp regionų.

6.9. Normatyvinis scenarijų įvertinimas

Vertinant šiuos scenarijus, galima išskirti kelias įžvalgas:

1. nėra vieno idealaus modelio;
2. kiekvienas scenarijus turi tiek privalumų, tiek trūkumų;
3. demokratijos ateitis priklausys nuo gebėjimo derinti skirtingus principus.

Svarbiausia dilema išlieka:

kaip suderinti laisvę, lygybę ir kolektyvinę valią globalizuotame pasaulyje?

6.10. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje parodyta, kad demokratijos ateitis gali vystytis keliomis kryptimis:

1. reformuotas liberalizmas;
2. hibridinės sistemos;
3. neliberali demokratija;
4. radikali demokratija;
5. technokratinis valdymas;
6. skaitmeninė transformacija;
7. fragmentacija.

Pagrindinė išvada:

postliberalioji demokratija nėra vienas konkretus modelis, bet galimų ateities trajektorijų laukas.

6.11. Pereinamasis komentaras

Šis skyrius užbaigia analitinę knygos dalį, kurioje buvo nagrinėjamos:

1. liberalios demokratijos krizės;
2. postliberalios teorijos;
3. empiriniai modeliai;
4. normatyvinės dilemos;
5. ateities scenarijai.

VII SKYRIUS
IŠVADOS: POSTLIBERALIOS DEMOKRATIJOS
FILOSOFINĖ REIKŠMĖ
IR POLITINĖS MODERNYBĖS RIBA

7.1. Sugrįžimas prie pagrindinio klausimo

Šios knygos pradžioje buvo iškeltas esminis klausimas:

ar postliberalioji demokratija yra liberalios demokratijos pabaiga, ar jos transformacija?

Per visą analizę paaiškėjo, kad šis klausimas negali būti atsakytas vienareikšmiškai. Postliberalizmas nėra nei visiškas lūžis, nei paprasta evoliucija. Tai – pereinamoji būsena, kurioje susikerta skirtingos politinės logikos, normos ir praktikos.

Todėl išvados šiame skyriuje yra ne galutiniai atsakymai, o konceptualiniai apibendrinimai.

7.2. Liberalios demokratijos ribos

Analizė parodė, kad liberalioji demokratija susiduria su struktūrinėmis ribomis:

1. individualizmas silpnina socialinę sanglaudą;
2. rinkos logika destabilizuoja politinę lygybę;
3. atstovaujamoji sistema praranda legitimumą;
4. globalizacija riboja suverenitetą;
5. viešojo sfera fragmentuojasi.

Šios problemos nėra atsitiktinės – jos kyla iš pačios liberalizmo struktūros.

Todėl liberalios demokratijos krizė nėra laikina anomalija, bet sisteminė būklė.

7.3. Postliberalizmas kaip refleksyvus projektas

Postliberalioji demokratija atsiranda kaip refleksyvus atsakas į šias ribas.

Ji siekia:

1. peržengti individualizmo dominavimą;
2. atkurti bendruomenę ir solidarumą;
3. sustiprinti ekonominį teisingumą;
4. pripažinti konfliktą kaip politinės tvarkos dalį.

Tačiau svarbu pabrėžti, kad postliberalizmas nėra vieninga doktrina. Tai – teorinis laukas, kuriame:

1. susikerta skirtingos ideologijos;
2. konkuruoja skirtingi modeliai;
3. nėra galutinio konsensuso.

7.4. Filosofinė transformacija

Vienas svarbiausių šios knygos rezultatų yra tai, kad postliberalioji demokratija keičia pačius politinės filosofijos pagrindus.

7.4.1. Subjekto samprata

Individas nebėra suvokiamas kaip autonomiškas ir racionalus vienetą. Jis tampa:

1. socialiai įsišaknijęs;
2. diskursyviai konstruojamas;
3. priklausomas nuo galios santykių.

7.4.2. Politikos samprata

Politika nebėra tik interesų derinimas. Ji tampa:

1. konfliktų artikuliacija;
2. tapatybių kūrimu;
3. galios kovos erdve.

7.4.3. Tvarkos samprata

Tvarka nebėra stabilus institucinės struktūros rezultatas. Ji yra:

1. laikina;
2. kontingentiška;
3. nuolat kintanti.

7.5. Normatyvinė įtampa

Postliberalioji demokratija neišsprendžia klasikinių demokratijos dilemų – ji jas transformuoja.

Pagrindinės įtampos išlieka:

1. laisvė vs. lygybė;
2. individas vs. bendruomenė;
3. konsensusas vs. konfliktas;
4. universalumas vs. partikuliarumas.

Tačiau šios įtampos tampa labiau matomos ir reflektuojamos.

7.6. Rizikos ir pavojai

Analizė taip pat parodė, kad postliberalizmas nėra vien tik pažangos projektas.

Jis kelia rimtas rizikas:

1. autoritarizmo galimybė;
2. kolektyvinės valios instrumentalizacija;
3. individualių teisių silpnėjimas;
4. politinės galios koncentracija.

Todėl postliberalioji demokratija gali būti tiek emancipacinė, tiek represinė.

7.7. Demokratijos ateitis: tarp atvirumo ir neapibrėžtumo

Vienas svarbiausių šios knygos argumentų yra tas, kad demokratijos ateitis yra atvira.

Nė vienas iš aptartų scenarijų nėra neišvengiamas:

1. liberalizmas gali būti reformuotas;
2. postliberalizmas gali įsitvirtinti;
3. gali atsirasti naujos, dar neapibrėžtos formos.

Tai reiškia, kad demokratija nėra baigtas projektas – ji yra nuolatinis procesas.

7.8. Postliberalioji demokratija kaip klausimas

Galutinė šios knygos tezė gali būti suformuluota taip:
postliberalioji demokratija nėra atsakymas – ji yra klausimas.

Klausimas apie:

1. politinės bendruomenės ribas;
2. galios ir legitimumo santykį;
3. laisvės ir lygybės pusiausvyrą;
4. demokratijos galimybes globaliame pasaulyje.

7.9. Baigiamoji refleksija

Ši knyga siekė parodyti, kad gyvename pereinamajame laikotarpyje, kuriame:

1. senosios politinės formos silpnėja;
2. naujos dar nėra stabilizavusios;
3. teorija ir praktika nuolat persidengia.

Tokiose sąlygose politinė filosofija įgauna ypatingą reikšmę. Ji ne tik analizuoja realybę, bet ir formuoja mūsų gebėjimą ją suprasti bei keisti.

7.10. Galutinė išvada

Postliberalioji demokratija:

1. nėra nei visiškai nauja sistema;
2. nei visiškai senosios pabaiga;
3. tai – transformacijos procesas.

Todėl svarbiausias uždavinys nėra pasirinkti tarp „liberalizmo“ ir „postliberalizmo“, bet: kritiškai permąstyti demokratijos pagrindus ir ieškoti naujų jos formų.

7.11. Epilogas

Jei liberalioji demokratija buvo modernybės politinis projektas, tai postliberalioji demokratija yra jos refleksija.

Ji verčia mus pripažinti, kad:

1. demokratija nėra savaime suprantama;
2. ji reikalauja nuolatinės kritikos;
3. jos ateitis priklauso nuo mūsų kolektyvinių pasirinkimų.

VIII SKYRIUS

EPILOGAS IR IŠPLĖSTINĖ LITERATŪROS APŽVALGA

8.1. Epilogas: demokratija po savęs

Jeigu klasikinė politinė filosofija siekė atsakyti į klausimą „kas yra teisinga valstybė?“, tai šiuolaikinė – ypač postliberalizmo kontekste – vis dažniau klausia: ar apskritai įmanoma stabili politinė tvarka?

Postliberalioji demokratija žymi momentą, kai demokratija pradeda reflektuoti pati save. Ji ne tik organizuoja politinę tikrovę, bet ir abejoja savo pačios pagrindais.

Ši refleksija turi dvi priešingas kryptis:

1. emancipacinę, kuri siekia išplėsti demokratiją;
2. dekonstrukcinę, kuri ardo jos normatyvinį stabilumą.

Todėl galima teigti, kad gyvename „demokratijos po savęs“ laikotarpiu – epochoje, kurioje demokratija nebeturi aiškaus centro, bet išlieka kaip būtinybė.

8.2. Postliberalizmas kaip metodas, o ne ideologija

Svarbi šios knygos išvada yra ta, kad postliberalizmas neturėtų būti suprantamas kaip uždara ideologija.

Jis veikiau yra:

1. kritinis metodas;
2. analizės perspektyva;
3. refleksijos būdas.

Šia prasme postliberalizmas artimas tam, ką Michel Foucault vadino „kritika kaip praktika“ – nuolatiniu galios, tiesos ir subjektų analizavimu.

8.3. Politinės vaizduotės klausimas

Vienas iš svarbiausių iššūkių, iškylančių postliberalios demokratijos kontekste, yra politinės vaizduotės ribotumas.

Liberalizmas ilgą laiką dominavo ne tik kaip sistema, bet ir kaip mąstymo būdas. Todėl alternatyvų kūrimas yra sudėtingas.

Kaip pažymėjo Fredric Jameson, lengviau įsivaizduoti pasaulio pabaigą nei kapitalizmo pabaigą.

Ši įžvalga gali būti pritaikyta ir demokratijai: lengviau kritikuoti liberalizmą nei įsivaizduoti, kas galėtų jį pakeisti.

8.4. Atvira pabaiga

Ši knyga nesiekė pateikti galutinio modelio ar normatyvinio projekto. Priešingai – ji siekė parodyti:

1. sudėtingumą;
2. prieštaravimus;
3. neišsprendžiamas dilemas.

Todėl jos pabaiga yra sąmoningai atvira.

Postliberalioji demokratija lieka:

1. neišbaigta;
2. ginčytina;
3. nuolat kintanti.

8.5. Baigiamoji pastaba

Ši knyga yra kvietimas mąstyti – ne tik apie postliberalizmą, bet ir apie pačią demokratijos galimybę.

Ji nesuteikia užbaigto atsakymo, tačiau siekia sukurti intelektualinę erdvę, kurioje toks atsakymas galėtų būti ieškomas.

Pabaiga

Postliberalios demokratijos filosofija neišvengiamai veda prie išvados, kad demokratija nėra baigtinė ar nekintanti politinė forma. Ji nuolat transformuojasi kartu su socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis sąlygomis. Liberalioji demokratija, ilgą laiką dominavusi kaip modernios politinės tvarkos modelis, sukūrė svarbius laisvės, teisių ir politinio pluralizmo principus, tačiau XXI amžiaus procesai atskleidė ir jos ribotumus. Auganti nelygybė, visuomenių fragmentacija, technologinė galios koncentracija, globalizacijos sukelti suvereniteto pokyčiai bei silpnėjantis piliečių pasitikėjimas institucijomis rodo, kad demokratija šiandien susiduria su struktūriniais iššūkiais, kurių nebegalima spręsti vien tradicinėmis liberalizmo kategorijomis.

Ši knyga siekė parodyti, kad postliberalioji demokratija nėra vien teorinis konstruktas ar ideologinis projektas. Ji yra simptomas gilesnio istorinio virsmo, kuriame persvarstomi pagrindiniai modernios politikos principai: individo ir bendruomenės santykis, laisvės ir lygybės pusiausvyra, valstybės ir rinkos vaidmuo, konflikto vieta demokratiname gyvenime bei pačios politinės bendruomenės samprata. Postliberalizmas šiuo požiūriu neturėtų būti suprantamas kaip liberalizmo sunaikinimas. Greičiau tai yra bandymas peržengti jo ribas ir ieškoti naujų demokratinės organizacijos formų, gebančių adekvačiai atsakyti į šiuolaikinio pasaulio prieštaravimus.

Analizuotos teorinės kryptys – nuo komunitarizmo ir kritinės teorijos iki radikaliosios demokratijos bei poststruktūralizmo – atskleidė, kad demokratija negali būti redukuota vien į procedūrinius mechanizmus ar formalią teisių sistemą. Demokratija išlieka gyvybinga tik tuomet, kai egzistuoja aktyvi politinė bendruomenė, socialinis solidarumas ir reali galimybė piliečiams dalyvauti kolektyvinių sprendimų formavime. Todėl postliberalios demokratijos projektas neišvengiamai susijęs su klausimu, kaip atkurti politinio veikimo prasmę visuomenėse, kuriose viešojo erdvė tampa fragmentuota, o politika dažnai redukuojama į administravimą arba technokratinę valdymą.

Kartu ši analizė parodė, kad konfliktas nėra demokratijos patologija. Priešingai – konfliktas yra viena iš jos egzistavimo sąlygų. Bandymas visiškai neutralizuoti politinius prieštaravimus dažnai veda ne į stabilumą, o į depolitizaciją, pilietinį pasyvumą ir populistinių reakcijų stiprėjimą. Postliberalios demokratijos perspektyvoje demokratija suvokiama kaip nuolatinis ginčas dėl bendro gyvenimo formų, vertybių ir galios paskirstymo. Šiame procese svarbia tampa ne iliuzinė galutinio konsensuso paieška, bet gebėjimas institucionalizuoti konfliktą taip, kad jis išliktų politiškai produktyvus ir demokratiškai kontroliuojamas.

Ne mažiau svarbus tampa ir ekonominio teisingumo klausimas. Liberalios demokratijos pažadas apie politinę lygybę praranda savo turinį tuomet, kai ekonominė nelygybė pasiekia lygį, ribojantį realias piliečių galimybes dalyvauti politiniame gyvenime. Todėl demokratijos ateitis priklauso ne tik nuo institucinių reformų, bet ir nuo gebėjimo kurti socialines bei ekonomines struktūras, kurios mažintų atskirtį ir stiprintų kolektyvinį solidarumą.

Šiuolaikinis pasaulis taip pat reikalauja permąstyti demokratiją globaliame kontekste. Valstybės vis dažniau veikia tarpusavio priklausomybės sąlygomis, o politinė galia persikelia į transnacionalinius tinklus, finansines institucijas ir skaitmenines platformas. Tai reiškia, kad demokratijos klausimas neb gali būti sprendžiamas vien nacionalinės valstybės ribose. Postliberalios demokratijos teorija čia susiduria su vienu svarbiausių uždavinių – kaip suderinti demokratinį legitimumą su globalios galios struktūromis.

Tačiau ši knyga nesiekė pateikti galutinio postliberalios demokratijos modelio. Tokia ambicija prieštarautų pačiai jos filosofinei logikai. Demokratija negali būti užbaigtas projektas, nes ji visuomet išlieka atvira istoriniams pokyčiams, naujoms socialinėms kovoms ir alternatyvioms politinės vaizduotės formoms. Todėl postliberalioji demokratija turėtų būti suprantama ne kaip galutinis atsakymas, bet kaip kritinė refleksija apie demokratijos ateities galimybes.

Galutinė šios knygos mintis yra ta, kad demokratijos krizė kartu yra ir demokratijos galimybė. Kiekviena krizė atveria erdvę naujam politiniam mąstymui. Liberalios demokratijos ribos nebūtinai reiškia demokratijos pabaigą; jos gali tapti prielaida naujoms demokratinėms formoms, kurios gebėtų geriau suderinti laisvę, solidarumą, pluralizmą ir socialinį teisingumą. Todėl postliberalios demokratijos filosofija pirmiausia yra kvietimas mąstyti politiškai – nepriimti esamos tvarkos kaip galutinės ir iš naujo klausti, kokios demokratijos reikia XXI amžiaus žmogui ir visuomenei.

Literatūra

1. John Locke, *Two Treatises of Government*, 1689
2. John Stuart Mill, *On Liberty*, 1859
3. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, 1835–1840
4. Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 1942
5. John Rawls, *A Theory of Justice*, 1971
6. Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms*, 1992
7. Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, 1969
8. Michael Sandel, *Liberalism and the Limits of Justice*, 1982
9. Alasdair MacIntyre, *After Virtue*, 1981
10. Charles Taylor, *Sources of the Self*, 1989
11. Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox*, 2000
12. Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, 2005
13. Jacques Rancière, *Disagreement*, 1995
14. David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, 2005
15. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 2013
16. Wolfgang Streeck, *Buying Time*, 2014
17. Colin Crouch, *Post-Democracy*, 2004
18. Peter Mair, *Ruling the Void*, 2013
19. Nancy Fraser, *Fortunes of Feminism*, 2013
20. Dani Rodrik, *The Globalization Paradox*, 2011
21. Saskia Sassen, *Globalization and Its Discontents*, 1998
22. David Chandler, *Resilience*, 2014
23. Bruno Latour, *Down to Earth*, 2017

APIE AUTORIŲ

Tomas Lagūnavičius – Kaune, Lietuvoje, gyvenantis multidisciplininis kūrėjas ir mąstytojas, kurio veikla aprėpia tiek meninę praktiką, tiek šiuolaikinę filosofinę refleksiją. Jo intelektualinė ir kūrybinė veikla formuojasi tarpdisciplininėje erdvėje, kur vizualiniai ir scenos menai tampa platforma filosofinių idėjų artikuliacijai ir naujų konceptų kūrimui. Per savo įvairiapusę karjerą jis ne tik surengė daugiau nei 40 personalinių parodų ir sukūrė virš 50 sceninių darbų, bet ir nuosekliai plėtojo teorinį diskursą, siekdamas konceptualizuoti šiuolaikinės tikrovės procesus.

Autorius yra parašęs ir keletą filosofinių knygų, kuriose plėtojami originalūs teoriniai modeliai bei praktinės filosofijos kryptys. Tarp reikšmingesnių darbų minėtini „Neuromaterializmas ir hypekultūralizmas. Praktinė filosofija“, taip pat „Būk postmodernistas. 100 žingsnių“ ir „Būk postnacionalistas. 100 žingsnių“, kuriuose analizuojami šiuolaikinės visuomenės, kultūros ir tapatybės transformacijų procesai. Šiose knygose autorius siekia ne tik interpretuoti esamas filosofines paradigmas, bet ir kurti naujas sąvokas bei metodologinius prieigos būdus, orientuotus į praktinį jų taikymą.

Siekdamas išlaikyti aukštą teorinį lygį ir plėtoti tarptautinį akademinį dialogą, Tomas Lagūnavičius aktyviai seka globalius filosofinius procesus ir yra daugelio prestižinių filosofijos organizacijų narys, tarp jų: Society for European Philosophy (SEP), International Society for Philosophers, Australian Association of Philosophy (AAP), American Philosophical Association (APA), British Philosophical Association (BPA), Aristotelian Society bei Royal Institute of Philosophy.

Autorius yra įgijęs įvairiapusį išsilavinimą, apimantį tiek socialinius mokslus, tiek humanitarines disciplinas. Jis turi socialinių mokslų daktaro laipsnį, yra įgijęs psichologijos magistro kvalifikaciją Vytauto Didžiojo universitete, taip pat studijavo praktinę filosofiją. Be to, jo akademinis pagrindas apima ir teatro studijas (vaidybos ir režisūros kryptys), kurios daro reikšmingą įtaką jo filosofiniam mąstymui ir tarpdisciplininiam požiūriui.

